

במה אדע כי אירשנה – האם חטא אברהם?

אחר הדברים האלה היה דבריה' אל-אברהם במחזה לאמר אלתיא אברהם אנכי מגן לך שְׁכָךְ הרבה מאד: ... ויוצא אותו החוצה ויאמר הבטנא השמימה וספר הפוכבים אסיתוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך: והאמן בה' ויחשבה לו צדקה:¹
 ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור פְּשָׁדִים לתת לך את-הארץ הזאת לרשתה: ויאמר אֲדָנִי ה' במה אדע כי אירשנה: (בראשית פרק טו).²

מסכת נדרים דף לב עמוד א – עונש הירידה למצרים

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים: מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים³ ... ושמואל אמר: מפני שהפריז על מידותיו של הקב"ה,⁴ שנאמר: "במה אדע כי אירשנה".⁵

פרקי דרבי אליעזר פרק מז – ידוע תדע!

ר' יוחנן בן זכאי פתח: "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר" - אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, הן לי לא נתת זרע ואתה אומר אלי: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת!" "במה אדע כי אירשנה?" אמר לו הקב"ה: אברהם, כל העולם כולו בדברי הוא עומד ואין אתה מאמין בדברי, אלא אתה אומר: במה אדע כי אירשנה! חייך, שני פעמים: ידוע תדע, שנאמר: "ויהאמר לאברהם ידוע תדע".⁶

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לג – ניסיון וקנס

עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה ובכולן נמצא שלם. אלו הן: שנים בלך לך.⁷ ב' בשני בניו. ב' בשתי נשיו. אחד עם המלכים. ואחד בין הבתרים. ואחד באור כשדים. ואחד בברית מילה.⁸ ... ועליו הוא אומר: "לך אכול בשמחה את לחמך ושתה בלב טוב יינך" (קהלת ט ז).⁹

¹ אמנה או אמונה זו של אברהם משמשת בסיס לאמונת בני ישראל לדורות וגם כביקורת סמויה או ישירה על משה. ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ג: "שמעיה אומר: כִּדִּי היא האמנה שהאמין בי אברהם אביהם שאקדע להם את הים, שנאמר: והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו ו)". ובגמרא שבת צז ע"א: "אמר לו: הן מאמינים בני מאמינים, ואתה אין סופך להאמין. הן מאמינים – דכתיב: ויאמן העם; בני מאמינים: והאמין בה'. אתה אין סופך להאמין – שנאמר: יען לא האמנתם בי וגו' ". ואנחנו הפעם עם המשך הפסוקים, עם דברי אברהם: "במה אדע כי אירשנה" שמהם עולה שלכאורה גם אברהם פקפק.

² פרק טו בספר בראשית נחלק באופן ברור לשני חלקים: הבטחת הזרע (פסוקים א-ו) והבטחת הארץ (פסוק ז-הסוף). ביניהם אנו מפסיקים לעליית 'שישי'. יש הפרדה אך גם הקבלה ברורה בין שני החלקים. בשניהם הקב"ה פותח בהבטחה, אברהם לא מסתפק בכך ופונה לקב"ה בשאלה/בקשה והקב"ה מגיב על כך. אך יש הבדל בתגובת ה' בין שני המקרים. בראשון, בהבטחת הזרע, יש חזרה על ההבטחה ובסופה נאמר: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה". ואילו בשני, בהבטחה על הארץ, אברהם מבקש סימן או אות והוא מקבל אותם במחזה ברית בין הבתרים. ראו רש"י על פסוק ו: "לא שאל לו אות על זאת (על הבטחת הזרע), אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע". איך נעריך הבדל זה של מענה בציווי מעשה במקום מענה בדיבור, האם הוא משמעותי?

³ מכאן סמך ידוע לפטור בחורי ישיבות מהצבא. ואולי אם באמת יש צבא קטן זריז וחכם של 318 חיילים בהנהגה של רמטכ"ל כאברהם אבינו, אין צורך לגייס תלמידי חכמים. אבל עד שנגיע למדרגתו של אברהם אבינו ...

⁴ מפרש רש"י: "שהגדיל לישאל על מידותיו של הקב"ה". ושטיינזלץ מבאר: "בְּחֵן וּבְדָק" (ראו "לשונו" שם בצד הגיליון). ראו הביטוי במסכת נדה ד ע"ב: "לא כדברי שמאי שלא עשה סייג לדבריו, ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו" - שהלל מחמיר ומרחיב את זמני הנדה. ראו גם הערך פר"ז באבן שושן שמביא גם אפשרות שפר"ז הוא קרוב לפר"ץ. וראו גם הדף [עשו סייג לתורה](#).

⁵ ובמדרש תנחומא פרשת קדושים סימן יג: "אוי לו לאדם שמוציא דבר מתוך פיו ואינו יודע היאך מוציאו, על שאמר (אברהם) במה אדע נתחייבו בניו להשתעבד במצרים ארבע מאות שנה". ובקהלת רבה ד א: "אמר לו הקב"ה: משה, אבות העולם מה יש להם עלי? אם באתי לדקדק אחריהם אני יש לי עליהם! אברהם יש לי עליו שאמר: במה אדע כי אירשנה. יצחק יש לי עליו ... יעקב יש לי עליו ..." (ראו מקבילה בשיר השירים רבה א א על מתן תורה). וכן במדרשים אחרים.

⁶ "ידוע תדע" כנגד "במה אדע". תשלומי כפל שהפכו גם לתשלומי ארבעה וחמישה שהרי, לפי המדרש, בברית בין הבתרים מדובר לא רק בגלות מצרים, אלא בכל הגלויות שיבואו על עם ישראל בכל הדורות. ובבראשית רבה מצוי כפל הלשון באופן חיובי יותר: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך - ידוע שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן. ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן. ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן" (בראשית רבה מד יח). ויש לשים לב שהמדרש בפרקי דר' אליעזר מחבר את הבטחת הזרע עם הבטחת הארץ ורואה בהם עניין אחד. אז אולי פסוק ו: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה" חל על שניהם? ובפרקים כו-כז של פרקי דר' אליעזר הוא מונה את ברית בין הבתרים בתור אחד מהניסיונות של אברהם שעמד בהם. ואין כאן סתירה כפי שעולה מהמדרש הבא.

⁷ לך לך בפרשתנו לארץ ישראל ולך לך אל ארץ המוריה בעקידה (פרק כב ב). ראו דברינו [לך לך מארצך](#) בפרשה זו.

⁸ זה סדר הניסיונות עפ"י אבות דרבי נתן. ראו דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) בפרשת חיי שרה, שם סקרנו את כל השיטות השונות. (המשנה במסכת אבות ה ג מציינת שהיו עשרה ניסיונות אבל לא מפרטת אותם).

⁹ ברית בין הבתרים היא אחד מהניסיונות שאברהם עמד בהם, אבל היה שם גם "קנס". ראו שמות רבה ל טז בפרשת משפטים: "ר' נתן אומר: נאה לאלהים הדין שהוא שומרו ואינו נושא פנים ... שכן מצינו באברהם שעמד בעשר ניסיונות ולא נשא לו פנים. אלא בדבר אחד קנסו שנאמר: ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. והלא הוא היה מבקש מן האלהים שישמור המשפט, שנאמר: השופט כל

שמות רבה ה כב סוף פרשת שמות – משה קובל

באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקב"ה, אמר לו: "למה הרעות לעם הזה" ... העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו? ואם בשביל שאמר אברהם אבינו: "במה אדע כי אירשנה" ואמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך? אם כן הרי עשו וישמעאל מבניו והן צריכין להשתעבד כמו הם. ואפילו כן, היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב לא לעם הזה שהוא בדורי ...¹⁰

ויקרא רבה פרשה יא ה – בירר את עסקיו

"עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל" - ר' יהודה פתר קרא באברהם אבינו. כיון שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות, בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות, בשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות, בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו. ... אימתי בא בעקמנות? בשעה שאמר "ואנכי הולך עירירי" - מה כתוב שם: "לא יירשך זה".¹¹ אימתי נתברר על עסקיו? בשעה שאמר: "במה אדע כי אירשנה? מה כתוב שם? "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך".¹²

בראשית רבה מד יד – לא קרא תיגר

"ויואמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה" - ר' חייא ברבי חנינא אמר: לא כקורא תיגר, אלא אמר לו: באיזו זכות? אמר לו: בכפרות שאני נותן לפניך.¹³

מסכת תענית כז ע"ב, מגילה לא ע"ב – דאגה כנה לדורות שאחרי החורבן

"ישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית".¹⁴ מנהני מילי? אמר רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: "ויואמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה". אמר אברהם: ריבונו של עולם! שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר ליה: לאו. אמר לפניו: ריבונו של עולם, הודיעני, "במה אירשנה"? אמר ליה: "קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגו'".¹⁵ אמר לפניו: ריבונו של עולם, תינח בזמן שביית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא

הארץ לא יעשה משפט (וירא יח כה). אז אולי העמידה בניסיון היא דווקא בכך שהיה שם חטא, היה עונש ואברהם קיבל זאת בהבנה. ראו פסיקתא רבתי בהערה 13 להלן שאברהם לא קרא תיגר. בין כך ובין כך, ממדרש שמות רבה זה עולה לכאורה שהבקשה על סדום: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" קדמה לברית בין הבתרים בה אברהם עצמו נשפט, לאחר שהוא דרש עשיית משפט הוגן לאנשי סדום, אבל הסדר במקרא הוא ההפך! צריך איפוא לומר שהמדרש משתמש בטכניקה ידועה של "דורש על שם סופר", ואם ניצמד לסדר שבמקרא נוכל לדרוש דרשה הפוכה מזו שמציע שמות רבה: אברהם שונשפט בברית בין הבתרים, אינו מהסס להשתמש במידה זו בטיעונו על סדום: השופט כל הארץ (שעשה בי משפט לחומרה), לא יעשה משפט (לקולה ולהציל את סדום)? מה שמעצים עוד יותר את עמידתו של אברהם להגנה על סדום!

¹⁰ מדרש זה, בו נלחם משה למען הסבל של דורו, מובא בסוף פרשת שמות על הפסוק: "ומאז באתי לדבר אל פרעה ... הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך", וכבר הרחבנו לדון בו בדברינו [אותם הנתונים תחת הבניין](#) בפרשת שמות. לענייננו, מחד גיסא מדרש זה מצטרף לאסכולה שהאמירה "במה אדע" הייתה חטא, אך מאידך גיסא הוא קורא תגר על כך שדור שלם צריך לשלם על חטא זה. ומה יעשו כל הדורות שסבלו מכל הגלויות הנוספות עם כל אותם מדרשים שאומרים שלא רק על גלות מצרים נגזר בברית בין הבתרים, אלא על כל הגלויות האחרות? ראו המדרשים כגון שמות רבה נא ז: "אברהם בירר לו הגלויות" או: "המלכויות" בברית בין הבתרים, אם וכאשר ישראל יחטאו. מי יהיה משה שלהם שיצחק לדורות שלא חטאו ויהיה להם לפה?

¹¹ מדרש זה רואה דווקא בבקשה לזרע את מידת העקמנות של אברהם, בניגוד לפשט הפסוקים כפי שהערנו בהערה 2 לעיל. נניח לפי שעה עניין זה שדורש בירור מיוחד ונתמקד ב"במה אדע כי אירשנה".

¹² "מה נתן לי ואנכי הולך עירירי" הוא העקמנות ואילו: "במה אדע כי אירשנה" היא בירור עסקים, היינו שאלה לא-פשוטה שהתשובה עליה היא לא קלה, אבל שאלה עניינית. בדומה לגמרא במסכת מגילה שנראה להלן. ולהלן נראה את דברי רמב"ן שאברהם גם לא ביקש אות כפי שביקש חזקיהו בתפילתו בחוליו (מלכים ב כ ח), וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא: "אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם". (ראו "שמה יגרום החטא" בדף [אין הבטחה לצדיק](#)). אז איזה חטא יש כאן? ואנו נוסף לדברי רמב"ן שגדעון מבקש אות (פעמיים) ועם כל הביקורת של חז"ל על כך, הוא נענה. ולמשה ניתנו אותות והאמנת שליחותו ואברהם אינו מבקש שום אות או מופת, רק שואל בתמימות: "במה אדע כי אירשנה"? מברר את עסקיו ועסקי בניו, אולי מבקש הבטחה נוספת. בקיצור, עפ"י מדרש ויקרא רבה אין כאן שום חטא של אברהם.

¹³ כפרות הם לא רק קרבנות ברית בין הבתרים במקרא שם, אלא גם קרבנות בית המקדש הבאים לכפרה: "פר יום הכפורים ופר הבא על כל המצוות ועגלה ערופה. שלושה מיני שעירים וכו'", כמובא בהמשך המדרש שם. ובפסיקתא רבתי פרשה מז משמע שאי קריאת התגר של אברהם הייתה לאחר שנאמר לו כי גר יהיה זרעך: "אברהם שניסית אותו כמה ניסיונות על שאמר במה אדע, אמרתי לו ידע תדע כי גר יהיה זרעך - ולא קרא תגר". סוף דבר, מדרש בראשית רבה מציג תפיסה מנוגדת בתכלית לדעה ש"במה אדע" היה חטא של אברהם. אברהם שואל: באיזו זכות אירש את הארץ (אחרי שהובטחה לו כבר מספר פעמים וטרם זכה בה) והקב"ה עונה לו בזכות הכפרות היינו הקרבנות. ומדרש פסיקתא רבתי (ורמב"ן לעיל) מצטרף לקו זה. ויש עוד.

¹⁴ מסכת תענית פרק ד משנה ב. ראו דברינו [משמרות ומעמדות](#) בפרשת פנחס. עשרים וארבע משמרות הכהנים בבית המקדש שהתחלפו כל שבוע ומעמדות הישראלים שבמקביל היו קוראים בתורה, מקצתם שעלו עם הכהנים למקדש ומקצתם התכנסו בעיר המשמרת (המחוז) ללימוד תורה וקריאה במעשה בראשית.

¹⁵ עבודת המקדש, כולל המשמרות והמעמדות היא שמקיימת את העולם ויסודה בברית בין הבתרים ובשאלת אברהם "במה אדע כי אירשנה" שבעקבותיה נוסדה עבודת הקרבנות שיסודה הוא מענה הקב"ה לאברהם: "קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וכו'".

עליהם? - אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, בזמן שקוראין בהן לפני - מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם.¹⁶

מסכת ברכות דף ז עמוד ב - הכרת הקב"ה בשם אדנות

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון.¹⁷ שנאמר: "ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה". אמר רב: אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר: "ועתה שמע אלהינו אל תפילת עבדך ואל תחנונוי והאר פניך על מקדשך השמים למען אדני". למען מבעי ליה! אלא - למען אברהם שקראך אדון.¹⁸

מדרש תנחומא פרשת ראה סימן ח - מתאוה ומשתוקק לארץ

"וואתן לך ארץ חמדה" (ירמיה ג יט) - ארץ שחמדוה אבות העולם, אברהם נתאוה לה שכן הכתוב אומר: "ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה" (בראשית טו). יצחק נתאוה לה שנאמר לו: "גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה". יעקב נתאוה לה, שנאמר: "אם יהיה אלהים עמדי וגוי ושבתי בשלום אל בית אבי". א"ר יהודה: אף משה נתאוה לה שנאמר: "וואתחנן אל ה' וגוי אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגוי". ואף דוד נתאוה לה שנאמר: "בחרתי הסתופף בבית ה' " (תהלים פד).¹⁹

רש"י בראשית טו ו פרשת לך לך - הודיעני באיזו זכות²⁰

"והאמין בה" - לא שאל לו אות על זאת, אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו: במה אדע: "ויחשבה לו צדקה" - הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. דבר אחר: במה אדע, לא שאל לו אות אלא אמר לפניו: הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה. אמר לו הקב"ה: בזכות הקרבנות.²¹

¹⁶ מדרש זה ממשיך את בראשית רבה הנ"ל ומרחיב אותו גם לתקופה שלאחר חורבן הבית וביטול הקורבנות. המעמדות השתמרו גם אחרי החורבן, גם לאחר שבטלו משמרות הכהונה, והם ההמשכיות שמקיימת את העולם (והבסיס לבתי הכנסת שהלכו והתפתחו בהדרגה). מדרש זה עומד באופן ברור כנגד "סוללה" של מדרשים לפיהם עם ביטול הקורבנות תבוא "אימה חשכה גדולה" בדמות ארבע המלכויות ש'רדו בעם ישראל, כדרשה: "והנה תנור עשן ולפיד אש - שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר: ארבעה דברים הראה לו: גיהנום, ומלכויות, ומתן תורה, ובית המקדש. אמר לו: כל זמן שבניך עסוקים בשתיים (תורה וקורבנות) הם ניצולים משתיים (גיהנום ומלכויות וגלויות). פירשו משתים - הם נידונין בשתים. אמר לו: במה אתה רוצה שירדו בניך, בגיהנום, או במלכויות? ר' חנינא בר פפא אמר: אברהם ברר לו את המלכויות. רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו: אברהם ברר גיהנום והקב"ה ברר לו את המלכויות" (בראשית רבה מד כא, שמות רבה נא שכבר צטטנו לעיל הערה 10, תנחומא פקודי וכן רבים אחרים). דרשה זו מצטרפת גם היא לסניגוריה על דברי אברהם: "במה אדע כי אירשנה", אבל יש לה מחיר. ארץ ישראל וההבטחה על הארץ נעקרו לגמרי מדרשה זו שקשורה בהבטחה על הארץ! הכל סובב סביב ערך התפילה ("סדר קרבנות") כתחליף לקרבנות שבטלו עם חורבן הבית, שהם שקיימו את ברית שמים וארץ. לאן נעלמה ההבטחה לארץ ובריתה? האם יד התלמוד הבבלי כאן?

¹⁷ היינו שם אדנות לקב"ה: א-ד-נ-י.

¹⁸ ראו בראשית רבה יז ד שנותן לאדם הראשון את הקרדיט על חידוש שם אדנות: "...ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי? א"ל: לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך" - מדרש עליו הארכנו לדון בדברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא. אבל במקרא המקום הראשון בו מכונה הקב"ה בשם אדני ומישהו פונה אליו בשם זה הוא אכן בפרקנו. ויש לדייק שהגמרא מתייחסת לפסוק ח בפרקנו "במה אדע" ולא לפסוק ב: "אדני ה' מה תתן לי ואנכי הולך עיריר" שבאמת הוא הראשון שבו מוזכר אדני במקרא (ועליו טוען מדרש ויקרא רבה לעיל שהיה בעקמנות). האם זה מכון או טעות המעתיקים? אם זה מכון ואין כאן טעות, אז אולי אפשר לצרף גם מדרש זה לאלה שאינם רואים ב"במה אדע" חסא.

¹⁹ הרי לנו עוד מדרש שרואה במילים "במה אדע כי אירשנה" עניין חיובי - השתוקקות אברהם לרשת את הארץ. אברהם הוא ראש וראשון לאבות האומה שחמדו את הארץ והתאוה לשבת בה. אין שום פגם במילים "במה אדע כי אירשנה", אדרבא הן מבטאות את הכמיהה לקיום הבטחת הארץ. אברהם הוא ראש וראשון לכל הכמהים והמתאוים לרשת את הארץ שבאו אחריו. ולגבי הסיבות לירידה לגלות מצרים, יש לחפש אותן במקומות אחרים, עפ"י מדרש זה ודומיו. וכבר הארכנו לדון בסיבות אלה בדברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא. ראו גם דברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש.

²⁰ נפנה מעט אל פרשני המקרא ונבחן כיצד הם רואים את דברי אברהם: "במה אדע כי אירשנה" (את רמב"ן כבר הזכרנו בקצרה לעיל הערה 12). ולא נוכל כמובן לסקור את כל הפרשנים.

²¹ בפירושו לישעיהו מג כז אומר רש"י: "אביך הראשון חטא - באומרו במה אדע (בראשית טו)". כך גם בעל הטורים בדברים י טו על הפסוק: "רק באבתך חשק ה' וכו'" שמעיר שהמילה "רק" היא מיעוט ומפנה לגמרא ערכין יז ע"א שיש לקב"ה טרוניה על האבות - זו של אברהם על שאמר: "במה אדע" (בדומה לקהלת רבה לעיל בהערה 5). ויש עוד מפרשים שמצטטים את הגמרא בנדרים לב בה פתחנו, ושופטים את "במה אדע" של אברהם לחומרה. אבל רש"י בפרשה מתעכב רק על השאלה אם אברהם ביקש אות על ההבטחה על הארץ (בשונה מההבטחה על הזרע) או לא ביקש אות (בדומה להבטחה על הזרע); וגם אם נאמר שהבקשה לאות הייתה שלא כהוגן כרש"י בישעיהו, רש"י לא מציין שבשל כך השתעבדו בני יעקב במצרים. מעיון כללי בפרשני צרפת נראה שרובם הולך בעקבות המורה הגדול רש"י (בפרשה) ואינם רואים באמירה "במה אדע כי אירשנה" חטא כלשהו ובוודאי לא סיבה לשעבוד מצרים. ראו פירוש בכור שור בראשית טו ח: "במה אדע כי אירשנה. אין לומר ששאל אות להקב"ה, שכבר האמין, ועוד מה אות נתן לו? ... אלא: במה אידע כי אירשנה, כלומר: יודע אני שאירשנה, אלא במה אירשנה, באיזה זמן, ובאיזה דור, ומתי יהיה, וכמה אירש, ממנה ... על ידי מה ובאיזה עניין תבוא הירושה". כך גם הדר זקנים וריב"א בפירושם בתחילת פרשת וארא על הפסוק: "עתה תראה אשר אעשה לפרעה" עליו מבוססת דרשת התוכחה למשה על האבות שלא הרהרו אחר הקב"ה: "לאברהם נסיתי ולא הרהר אחר דברי ואתה כבר הרהרת". באים הדר זקנים וריב"א ומפרשים שאברהם אמנם אמר "במה אדע כי אירשנה" - אבל אין זה הרהור. אלא ... "באיזה זכות אדע שאירש הארץ, והשיב לו הקב"ה ע"י זכות הקרבנות" - שזה בדיק כפירוש רש"י לעיל.

רשב"ם שמות לג יח פרשת כי תשא – משה כאברהם מבקש כריתת ברית

הראני נא את כבודך - תמה על עצמך. היאך מלאו לבו למשה רבינו ליהנות מזיו שכינה? והלא הכתוב משבח "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים!" חס ושלוס, לא נתכון אלא לכרות לו ברית ... וכן אמר: ²² "הראני נא את כבודך" - בכריתות ברית על מה שהבטחתני. כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע, וכתב שם: "והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים", וסמך ליה: "ביום ההוא כרת י"י את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי". אף כאן שאל משה להקב"ה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בכריתות ברית.²³

רד"ק בראשית טו ח פרשת לך לך – דאגה לדורות, ראייה בנבואה

במה אדע כי אירשנה - פירש כי יירשוה בני ... כי הוא לא נסתפק לו אם יירשוה בניו, שהרי אמר: "והאמין בה", אלא נסתפק לו אם יירשוה לעולם, כי אולי יחטאו ויגלו ממנה.²⁴ ושאל באיזה ענין ידע הירושא, איך תהיה שיראה לו בנבואה כמו שהראה לו ענין רבוי זרעו ככוכבים.²⁵

רמב"ן בראשית טו ז פרשת לך לך – בלי שום אות או סימן

"אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה" - ... כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך הארץ הזאת. והנה עתה לא גזר שיתננה לו, אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו, ולכן חשש אברהם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים ... ולכן אמר במה אדע כי אירשנה. ואינו כשאלת "מה אות" (מלכים ב כ ח, תפילת חזקיהו), וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנענים תשובה ... והקב"ה כרת עמו ברית שיירשנה עכ"פ.²⁶

כלי יקר בראשית טו ח פרשת לך לך – השכל ימאן לקבל דרוש זה

"במה אדע כי אירשנה". חז"ל אמרו (נדריס לב א) בעבור שאמר אברם במה אדע - נענש בידוע תדע. והשכל ימאן לקבל דרוש זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור האות ששאל אברם,²⁷ ואברם עצמו לא קיבל שום עונש ושיני בניו תקחינה? על כן לבי אומר וגומר שגלות מצרים היו לו סיבות אחרות ונחלקו בו חז"ל ותמצא כל הדעות במהר"י אברבנאל כי ידו קבצם ... אך שבעל מדרש זה קשה לו, יהיה הטעם אל הגלות מה שיהיה, למה זה הגיד הקב"ה בשורה רעה זו לאברם לצערו בחנם? על זה אמר שבעון "במה אדע" שרצה לידע דבר שלא היה בו צורך

²² כך אמר. זה פירוש בקשתו של משה.

²³ רשב"ם מושה את בקשת משה "הראני נא את כבודך" עם דברי אברהם: "במה אדע כי אירשנה!" לא פחות. מה המשותף לשניהם? הבקשה לכריתות ברית! משה מבקש ברית כאברהם וממילא למדנו שדברי אברהם "במה אדע כי אירשנה" אינם אלא בקשה לברית, כבקשת משה לראות את כבוד ה' **בנקרת הצור** (דברינו בפרשת כי תשא).

²⁴ ראו פירוש ספורנו: "במה אדע כי אירשנה - כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש". ראו דברינו **אין הבטחה לצדיק בעולם הזה**.

²⁵ רד"ק מדגיש את חששו של אברהם, לא על הירושה הראשונה שתקיים את הבטחת הארץ שניתנה לו, אלא על הדורות הבאים. ובמשתמע מדבריו (רד"ק לא אומר זאת במפורש) שתשובת הקב"ה: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו', וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" היא הבטחה לדורות ולא רק לגלות מצרים, /הקב"ה ידון את שכל מי שישעבד את עם ישראל. זאת ועוד, בקשת אברהם במה אדע ותשובה הקב"ה ידוע תדע, אינם אלא ידיעה שבנבואה ולא גזירה. אם לא יחטאו - לא יגלו (גם לדורות?) וכידוע אין ידיעת הקב"ה גזירה על פעולות האדם (מה גם שהקב"ה ניחם לטובה (תנחומא בלק כא והרבה במדרשים). שימו גם לב שרד"ק מחיל את הפסוק: "והאמין בה" וממילא גם את המשכו: "ויחשבה לו לצדקה", על הבטחת הארץ כמו על הבטחת הזרע, בדומה לפרקי דרבי אליעזר לעיל (הערה 6) ולא כניחוח פשט הפסוקים לעיל (הערה 2). ולכל זה, נראה לחבר את דברי רד"ק הברורים בפירושו לבראשית טו יד: "והעבודה הזאת והעינוי היה עונש מעשיהם שחטאו במצרים כמו שאמר בנבואת יחזקאל ... וימרו בי ולא אבו לשמוע לי איש את שיקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ... כי נתחייבו כליה בארץ מצרים במעשיהם הרעים, לולי שהאל עושה עמם למען שמו ... ואחר שמצאו חטאים שראוי לעונשם, למה נאמר כי בעון שאמר אברהם במה אדע נשתעבדו בניו במצרים? והלא הכתוב מעיד עליו ואמר: והאמין בה" וכו'". בני יעקב שבחרו לרדת למצרים ובני בניהם שהשתקעו שם, לא יכולים להאשים את אברהם!

²⁶ פירוש רמב"ן, שהזכרנו בקצרה בהערה 12 לעיל, נראה צועד בשביל שסלל רד"ק (חששותיו של אברהם), אך מוסיף שאברהם גם לא ביקש שום אות או סימן. שלא כחזקיהו, כגדעון ואולי אפילו משה שאמנם לא ביקש אבל קיבל אותות. אי לכך, מחפש רמב"ן כרד"ק לעיל את סיבת עונש שעבוד מצרים במקום אחר. הצעתו היא שהירידה של בני ישראל למצרים הייתה בגין ירידתו של אברהם למצרים ברעב בתחילת הפרשה, לא בגין דבריו בברית בין הבתרים. ראו רמב"ן בראשית יב' פרשת לך לך: "גם יציאתו (של אברהם) מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא". הנה כי כן, מי שמנקה את אברהם מכל חטא באמירה "במה אדע כי אירשנה", צריך למצוא סיבה אחרת לגלות מצרים המתוארת בצבעים כה קשים ביחזקאל פרק כ. אך כאן גם ההבדל בין רמב"ן לרד"ק: רמב"ן עדיין מחפש סיבות לגלות אצל האבות על משקל "מעשה אבות סימן לבנים" גם כשהו לשלילה (ובלשונו שם: "לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים"). רד"ק לא מוכן גם לזאת. כל דור אחראי למעשיו.

²⁷ השימוש במילה "אברם" הוא חריג. מקובל במדרשים ובפרשנים להשתמש תמיד בשם "אברהם", גם בפירושים ומדרשים על אירועים במקרא שלפני החלפת שמו. מעניין אם זו טעות המדפיסים או העורכים או שכן כתב כלי יקר במקור ובמתכוון?

לידע, כי מה לו לבקש אות על דבר ה'! על כן נענש בידוע תדע שהודיעו הקב"ה דבר לצערו וזה גם כן מדה כנגד מדה.²⁸

חזקוני בראשית טו ח פרשת לך לך – היפוך סדר הפרשות

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' ... וְנִקְרְאתָ פֶּרֶשֶׁת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים וּמוֹקְדַּמַּת הִיא לַפֶּרֶשָׁה שֶׁלֹּמַעֲלָה דֹאחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חֲמֵשׁ שָׁנִים. ... נִמְצָא אַבְרָהָם בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה בְּזִמְנָן בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁהִיא כְּשִׁיצָא מִחוּרָן פַּעַם רִאשׁוֹנָה, ו ... כִּשְׁנֵי אֲמָר לֹו פֶּרֶשָׁה שֶׁל אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הִיא בֶּן חֲמֵשׁ וּשְׁבַעִים שָׁנָה ... אֲלָא אֵין מוֹקְדָם וּמֵאוּחֵר בְּתוּרָה, וְנִסְמַכָּה פֶּרֶשֶׁת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים כֵּאֵן כְּדִי לַחֲבֹר אֶת הַפֶּרֶשִׁיּוֹת שֶׁנִּתְבַּשֶּׁר אַבְרָהָם בְּזֶרַע ... פְּשִׁיטָא שְׁתֵּי פֶּרֶשִׁיּוֹת הֵן וּפֶרֶשֶׁת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים מוֹקְדַּמַּת לְשִׁלְפָנֶיהָ חֲמֵשׁ שָׁנִים ... וְעוֹד אִם סֹדֵר פֶּרֶשִׁיּוֹת הָאֵלֹו כְּכַתְּבָן, אֵיךְ יֹאמֶר אַבְרָהָם בְּמָה אֲדַע כִּי אִירְשֶׁנָּה? אֵין לֶךְ מִקְטָנִי אֲמָנָה שִׁיאֲמַר: "בְּמָה אֲדַע כִּי אִירְשֶׁנָּה" אַחֵר שֶׁאֲמַר לֹו הַקֶּב"ה: "אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִירָשְׁךָ". אֲלָא פְּשִׁיטָא שְׁתֵּי פֶּרֶשִׁיּוֹת הֵן וְהָאֲחֵרוֹנָה קִדְמָה לְשִׁלְפָנֶיהָ ... וְהִשְׁתָּא נִיחָא שֶׁהַקֶּב"ה א"ל הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כְּשִׁדִּים לְתֵת לֶךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ, אֲמַר אַבְרָהָם לִפְנֵי הַקֶּב"ה מֵאַחֵר שֶׁאֵין לִי זֶרַע בְּמָה אֲדַע כִּי אֶהְיֶה יוֹרֵשׁ מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת שְׁמָא הַיּוֹם אוֹ לְמַחֵר אֲמוֹת וְאֵיךְ אִירְשֶׁנָּה.²⁹

שבת שלום וגשמים בעיתם³⁰

מחלקי המים

מים אחרונים: סוף דבר, שתי סיעות נכבדות לפנינו. סיעת המקטרגים על דברי אברהם "במה אדע כי אירשנה" שבכך חטא בחוסר אמונה ובגין זה נגזרו על בניו שעבוד מצרים ואולי גם גלויות ושעבודים אחרים; ומנגד, סיעה נכבדה של מסנגרים הרואים בדברים אלה שאלה תמימה, בקשה לאישוש ההבטחה לדורות ואפילו אמונה וזכות. בהתרחשות כללית נראה שיד המסנגרים – מדרשים ופרשנים – היא על העליונה,³¹ אך משום מה רבים מצטטים את הגישה המקטרגת שאמירה זו של אברהם היא שחרצה את גורל בניו לשעבוד מצרים (וגלויות אחרות). האם משום שזה נותן הסבר נוח יותר לפרש הירידה למצרים וההתדרדרות שם עד מ"ט שערי טומאה? האם נח לנו לתלות את הקולר באברהם ובגזירה משמים במקום ביעקב ובניו ובשנאת אחים וחמדת עושרה של מצרים שתחילתה בירידה לראות פני הבן האהוב ולהינצל מהרעב, המשכה ב- "לגור בארץ באנו" וסופה: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֶּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיַּרְבּוּ וַיַּרְבּוּ מְאֹד"? ומי שמנקה את אברהם מחטא "במה אדע כי אירשנה" על כורחו צריך לחפש סיבה אחרת מדוע ירדו אבותינו למצרים והאמנם הייתה זו גזירה מגובה? כך הופכים דברינו בדף זה לקשורים בקשר הדוק עם דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים?](#) בפרשת וארא. שני נושאים אלה הם כשני כלים השלובים זה בזה.

²⁸ כמה מאות שנים אחרי רד"ק (ורמב"ן) בא פירוש כלי יקר (רבי שלמה אפרים - 'איש לונטשיץ', פולין, למברג, פראג מאות 16-17) ותוקף בחריפות את הרעיון שבגלל אמירת אברהם "במה אדע כי אירשנה" נענשו צאצאיו בשעבוד מצרים: "השכל ימאן לקבל דרוש זה" ויש סיבות אחרות בחז"ל ובפרשנים וכבר ריכז את כולם פירוש אברבנאל. אך מה נעשה עם הגמרא בנדרים (מובאת לעיל בראש הדף) שאומרת שבגלל אמירה זו השתעבדו בני ישראל? אומר כלי יקר: אברהם ביקש לדעת בנבואה ("אות" בלשוננו) מה יהיה גורל בניו ואימתי תתקיים הבטחת הארץ, והקב"ה ענה לו את האמת וזה עצמו גרם צער לאברהם. העונש על בקשת "במה אדע כי אירשנה" – הוא הצער לאברהם עצמו בבחינת "יוסיף דעת יוסיף מכאוב". אברהם כן ביקש אות שלא כפירוש רמב"ן וכן כפירוש רד"ק לעיל: "ושאל באיזה ענין ידע הירושה, איך תהיה שיראה לו בנבואה" ראו אגב המשך פירושו של שווא לא מקבל את הרעיון שאברהם ביקש ברית: "לא היה מבקש אברהם כריתות ברית, כי מי יערער על המתנה אשר נתן לו ה' ... ובידו ליתן הארץ לכל מי שירצה!". אבל ביקש אברהם שנתנת הארץ תהיה בתורת ירושה וסילוק כל שותפות עם צאצאיו של שם דווקא (עפ"י המקרא בראשית י יט, יב ו ניתנה הארץ אחר המבול לצאצאי חם!): "שמא שאר יורשיו של שם יערערו על הירושה על כן אמר במה אדע כי אירשנה, מה האות שאני לבד היורש בלי ערעור". האם צפה כלי יקר את ריב צאצאי שם על הארץ עד ימינו?

²⁹ פירוש חזקוני הופך את סדר הפסוקים בפרק טו בפרשה ומתבסס על החשבון שמצוי בסדר עולם רבה והרחבנו עליו בדברינו [תרח סבנו](#) וכן [בית נחור](#) שאברהם יצא מחרן פעמיים. פעם בגיל 70 בלי תרח אביו שנשאר בחרן (ראו בראשית רבה לט ז, רש"י בראשית יא לב שהתורה מכסה על אברהם שהשאיר אביו לבד ולא קיים כיבוד אב ואם), אך חזר לשם אחרי חמש שנים כדי לשכנע את תרח לבוא איתו לארץ כנען, ומשלא הצליח עזב אותו שוב והלך פעם שנייה לארץ כנען. ראו הדף [כיבוד אב ואם והעליה לארץ](#). ברית בין הבתרים ושאלת/בקשת אברהם "במה אדע": פסוקים ז עד סוף פרק טו, אירעו בחמש השנים האלה ואין בהם שום פסול. פסוקים י-ו של פרק טו אירעו כשחזר אברהם בשנית. שוב: "והאמין בה" ויחשבה לו לצדקה" מתייחס לשניהם.

³⁰ נקווה שכל אחינו שבאו לחוג איתנו את חג הסוכות בארץ ישראל, כבר שבו בשלום לבסיסם, בפרת, בתימזה, בסיין, בהדסון ובכלל, ונוכל מז' בחשוון השבוע, לשאול בכל לב על הגשמים. זהו ששינוי: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת": (מסכת תענית פרק א משנה ג). ראו דברינו [בז' במרחשון שואלים על הגשמים](#). וראו עוד בגמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אבאי: כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו שאלותינו ומשאלותינו.

³¹ בהסתייגות ברורה שלא מיצינו, לא את המדרשים ובוודאי שלא את הפרשנים ושואלי נסחפנו מחד גיסא ללמד סניגוריה על אברהם ומאידך גיסא לא להביט נכוחה על התדרדרות אבותינו במצרים. ושואבי המים מוזמנים להרחיב בנושא נכבד זה.